

**KLAR
TIL
BARN**

A 3D graphic consisting of three stacked rectangular blocks. The top block is red with the word 'KLAR' in white, bold, sans-serif capital letters. The middle block is grey with the word 'TIL' in black, bold, sans-serif capital letters. The bottom block is red with the word 'BARN' in white, bold, sans-serif capital letters. The blocks are arranged in a slightly offset, staggered fashion, creating a sense of depth and perspective.

Klar til barn
Udgivet af Servicestyrelsen 2011
© Servicestyrelsen

Klar til barn er revideret af Sundhedsplejersken.dk ApS og UdviklingsForum I/S i 2011.
Materialet er oprindeligt udarbejdet af UdviklingsForum I/S og Teori og Metodecentret i 2005.

Projektgruppen består af:
John Andersen, cand. psych.
Else Guldager, sundhedsplejerske, ph.d.
Vibeke Samberg, sundhedsplejerske, cand. scient. soc.
Søren Gundelach, cand. pæd. pæd.

For yderligere oplysninger om Servicestyrelsen, Klar til barn og projektgruppen:
www.servicestyrelsen.dk
www.klar-til-barn.dk
www.udviklingsforum.dk
www.sundhedsplejersken.dk

Layout og tryk: Eks-Skolens Trykkeri ApS, www.eks-skolens.dk
Udvikling af hjemmeside og tegnefilm: Umanita, www.umanita.dk
Tegninger: Kamilla Wichmann, www.tankestreger.com

Klar til barn gennemføres med to undervisere, hvoraf den ene skal være uddannet sundhedsplejerske.
Det er en forudsætning, at begge undervisere har gennemført et kursus i Klar til barn.

Al anden brug af materialet eller dele heraf kræver Servicestyrelsens skriftlige godkendelse.

Klar til barn

Til underviserne

De følgende sider er et baggrundsmateriale til dig som underviser. Det er en »guide« til, hvordan du og din medunderviser skal undervise forældrene ud fra konceptet Klar til barn. Derudover er der henvisninger til relevant faglitteratur, som du evt. kan bruge til at forberede dig ud fra.

Det er vigtigt for succesen, at konceptet og fremgangsmåderne, der ligger til grund for kurserne, følges. Det er derfor afgørende, at alle undervisere følger

1. idéen i konceptet og forløbet af de fire kursusgange i programmet
2. det materiale, forældrene får udleveret samt
3. den guide, du sidder med lige nu.

Det er programmet for de fire kursusgange, materialet til forældrene og rækkefølgen, vi har i tankerne, når vi taler om ét koncept, der skal følges. Men det er selvfølgelig vigtigt, at I bruger jer selv, jeres viden og jeres personlige måde at undervise på. Det skal være éns på forskellige måder!

Vi har her i guiden gennemgået 1. kursusgang mere minutiøst for at eksemplificere, hvordan de forskellige materialer kan bruges. De tre øvrige kursusgange er omtalt i hovedtemaer med forslag til uddybende litteratur.

De fire kursusgange og de forskellige delelementer i programmet for Klar til barn er stillet skematisk op (skema 1 – 4), og der er angivet programpunkt, mål, handling, virkning, resultat samt det tilhørende materiale i forældremappen, der skal anvendes.

Til hjælp for jer anbefaler vi, at I lader jer inspirere af:

- De to kundskabsopsamlinger (fra 2005 og 2011 – se www.klar-til-barn.dk).
- De strategier det officielle myndigheder har udarbejdet i forbindelse med at dæmme op for vold mod børn. Se www.servicestyrelsen.dk/voresansvar, Barnets Reform 2011.
- Rapport fra SFI: Vold mod børn og unge – hovedrapport. 11:15, SFI 2011. (Kan downloades fra: www.sfi.dk).

God fornøjelse med undervisningen.

**Projektgruppen bag Klar til Barn
Servicestyrelsen**

Indholdsfortegnelse

Indledning	5
Klar til barn – udvikling, forebyggelse og handling	6
Tankerne bag Klar til barn	6
Formål med Klar til barn	7
Målgruppen for Klar til barn	8
Målgruppen i et udviklings-, forebyggelses- og handlingsperspektiv	8
Målgruppen	9
Kommende forældre, der falder udenfor målgruppen	10
Forskellige forældre med forskellige motiver	11
Faderskab og samarbejde mellem forældrene	11
Udvælgelse af forældre til kurserne	12
Pædagogiske overvejelser	13
Forventninger til forældrekurserne må have realistiske proportioner	13
Et voksenpædagogisk tilbud	13
Styrke forældrenes ressourcer	14
Tavshedspligt og etik	14
Interventioner der virker	15
Indholdet i kurserne	16
Kursernes ambition	16
Tænkningen bag undervisningen	16
Kursernes tilrettelæggelse	18
Rammer for forældrekurserne	18
Praktisk tilrettelæggelse af lokale forældrekurser	18
Pædagogiske virkemidler i Klar til barn	19
Rekruttering	20
Mediepakke	21
Organisering og ledelse	22
Dokumentation og evaluering	23
Materiale og tidsplan	24
1. kursusgang – Barnet og forældreskabet	25
2. kursusgang – Barnet i familien	26
3. kursusgang – Barnet og det gode samvær	27
4. kursusgang – Det gode børneliv	28
Underviservejledning	29
1. kursusgang – Barnet og forældreskabet	29
2. kursusgang – Barnet i familien	33
3. kursusgang – Barnet og det gode samvær	34
4. kursusgang – Det gode børneliv	35
Baggrundslitteratur	36

Indledning

Denne udgave af Klar til barn er en revision af det første koncept udarbejdet i 2005. Relanceringen og revisionen er gennemført på baggrund af de erfaringer, som er gjort i kommuner, der har gennemført Klar til barn-kurser, samt en kundskabsopsamling opdateret i 2011.

Resultatet er, at den grundlæggende tænkning og de grundlæggende fremgangsmåder er bibeholdt, samtidigt med, at der er sket flere mindre justeringer i undervisningsprogrammerne.

Derudover er der sket følgende:

- Målgruppen for deltagere i Klar til barn er gjort bredere
- Hjemmesiden er revideret
- Der er udarbejdet en mediepakke
- En stor del af DVD'ens indhold er udskiftet med et mere tidssvarende indhold.
- Der er oprettet en rådgivningsfunktion, der vil være tilgængelig frem til 2014
- Der gennemføres kurser for undervisere i Klar til barn i perioden 2011 – 2014.

De grundlæggende ideer bag kurset, som er beskrevet i det følgende, er naturligvis opretholdt i denne reviderede udgave til brug for relancering af konceptet.

Grundideen bag de forældreforberedende kurser er, at en intervention – forældrekurserne – styrker de kommende forældres kompetencer som forældre. Forældrenes deltagelse i kurserne kan være med til at styrke de kommende forældres erfaringer med spædbørn med hensyn til viden, hvordan de kan håndtere forskellige problemer, de kommende forældres forestillinger om forældreskabet samt muligheder for at være sammen med andre kommende forældre. Det forventes, at aktiviteterne kan være med til at hindre forældres negative handlinger og uhensigtsmæssig adfærd overfor deres børn. Klar til barn er et koncept, der kan anvendes bredt i kommuner over hele landet.

Indsigt fra kundskabsopsamlingerne viser, at en forholdsvis begrænset intervention i mange tilfælde er nok til at støtte forældrene og styrke deres robusthed overfor den stressituation, som et spædbarn kan bringe forældre i.

Klar til barn

- udvikling, forebyggelse og handling

Tankerne bag Klar til barn

Baggrunden for Klar til barn, er et ønske om at tilbyde forældre deltagelse i et kortvarigt kursus, som har både et udviklingsperspektiv, et forebyggelsesperspektiv og et handlingsperspektiv. I de fire gange kurset forløber, vil de kommende forældre gennemgå et struktureret og spændende kursus målrettet forældre, der venter barn og forældre med et spædbarn. Under kurset får forældrene stimuleret den begyndende tilknytning til deres barn, der gives faktuel viden om spædbørn fx barnets sanser, styrker og skrøbeligheder, og hvad de kan forvente sig af den første tid sammen med barnet. Forældrene kommer også til at forholde sig til deres egen barndom og opdragelse, reaktionsmønstre og temperament. Deltagerne får endvidere lejlighed til at overveje situationer, hvor de selv kan være ved at miste besindelsen overfor deres grædende barn, og hvordan de kan tackle disse tilspidsede situationer på en god måde.

Grunden til, at netop disse elementer er udvalgt er, at virksomme forældreprogrammer viser sig karakteriseret ved elementer som:

- giver forældrene realistiske forventninger til barnets udvikling
- styrker forældrenes empati overfor barnet
- giver viden og »tag-med-hjem-tips«
- får forældrene til at forholde sig til forældreskabet sammen
- giver et tilbud om fællesskab sammen med andre i en lignende situation
- omfatter tilbud om hjemmebesøg af en fagperson (Kundskabsoversigt 2011).

Erfaringer fra kommunernes afholdelse af Klar til barn-kurser i perioden 2005 – 2011 viser, at fædrene er glade for at deltage i kurset. Det opleves som meget positivt af mændene, at både mødre og fædre får materiale, og at kurset er målrettet begge køn.

Klar til barn ses både i et udviklingsperspektiv, et forebyggelsesperspektiv og et handlingsperspektiv. Udgangspunktet er, at forældrene gennem de handlekompetencer, de tilegner sig på kurset, får større generel sikkerhed som forældre, samtidig med at de ved, hvordan de skal håndtere situationer, hvor der er risiko for, at de behandler barnet uhenigtsmæssigt.

Vold over for børn finder sted i 20-30 % af alle danske familier (Oldrup 2011). Undersøgelser viser desuden, at børn fra familier, der er socialt udsatte, hyppigere er udsat for vold. Men flertallet af forældrene i risikogrupperne udsætter *ikke* deres børn for hårdhændet behandling. Børn, der udsættes for negative handlinger og negativ adfærd, kommer fra alle samfundslag.

Formål med Klar til barn

Konceptet Klar til barn har til formål:

- at styrke deltagernes forældrekompetencer, så de 1) kan forholde sig til deres barn på måder, der fremmer tilknytningen til barnet, 2) får indsigt i sig selv som kommende forældre og 3) får mere sikkerhed i forhold til barnets trivsel, udvikling og sundhed
- at lære forældrene, hvordan de tackler situationer, hvor de har impulser til at behandle barnet hårdhændet
- at fædre og mødre begge styrkes aktivt, så de støtter barnet i dets udvikling – og at de samarbejder og får styrket deres fællesskab om barnet
- at mødre og fædre lærer, hvordan de hver for sig og sammen håndterer spidsbelastninger, der kan stresser forældrene
- at give forældrene handlemuligheder i de afmagtssituationer, som alle forældre står i på et eller andet tidspunkt
- at give forældrene viden om, hvor de kan få hjælp til sig selv og deres barn, og at de opsøger hjælpen, hvis de har behov for den
- at forældrene på kurset har muligheder for at være sammen med og lære af andre kommende forældre, der deltager.

Det skal understreges, at Klar til barn er et frivilligt tilbud.

Målgruppen for Klar til barn

Målgruppen i et udviklings-, forebyggelses- og handlingsperspektiv

Målgruppen, der kan deltage i Klar til barn, er alle forældre, som vil kunne profitere af kurset, således at hensigten med kurset opnås. Dette giver en bred målgruppe, som kan afgrænses både ud fra et udviklingsperspektiv, et forebyggelsesperspektiv og et handlingsperspektiv.

Afgrænsningen ud fra et udviklingsperspektiv kan ske ved at tage udgangspunkt i forældrenes ønsker om og lyst til at udvikle yderligere kompetencer som forældre. Det drejer sig om forældre, som har erkendelse af og ønsker om at kunne skabe et godt liv for deres barn, men savner nogle redskaber. Kurset kan her få den effekt, at de også i belastede situationer behandler deres barn hensigtsmæssigt.

Afgrænsningen ud fra et forebyggelsesperspektiv kan ske ved at tage udgangspunkt i ønsket om at undgå situationer, hvor der er risiko for, at forældrene behandler barnet uhensigtsmæssigt. Når der tages udgangspunkt i forebyggelsesperspektivet, er fokus for professionelle eller forældrene selv, at de frygter, der kan opstå situationer, hvor de kommende forældre ikke magter at behandle barnet på en hensigtsmæssig måde.

Det vanskelige ved forebyggelsesperspektivet er, at det ikke er muligt at angive præcise indikatorer, som kan forudsige, hvilke forældre, der eventuelt på et senere tidspunkt, vil handle på måder, de selv eller de professionelle ønsker at undgå.

Afgrænsningen ud fra et handlingsperspektiv kan ske ved at fagpersoner, der har kontakt med familien, vurderer, at familien har brug for flere redskaber, så forældrene skaber gode relationer til og støtter deres barns udvikling.

Erfaringerne fra Klar til barn i den oprindelige udgave viser, at konsekvenserne af alene at afgrænse målgruppen ud fra et forebyggelsesperspektiv er, at nogle af forældrene har oplevet¹, at de blev stigmatiseret, gjort til »et socialt tilfælde« og/eller kontrolleret af det offentlige. På den baggrund valgte nogle forældre, at de alligevel ikke ønskede at deltage.

1 Se projektgruppens kommuneundersøgelse fra 2011 på www.klar-til-barn.dk.

Målgruppen

På baggrund af ovenstående betragtninger og den tidligere beskrivelse af målgruppen for Klar til barn-konceptet opstilles følgende målgruppe for det reviderede Klar til barn.

Målgruppen for Klar til barn er forældre, der:

- efterspørger praktisk erfaring med og kendskab til spædbørn og har lyst til at vide mere om det nyfødte barns behov, udvikling og trivsel
- har lyst til at arbejde med positioner i parforholdet, og hvordan den kommende mor og den kommende far ser på, hvad forældreskabet indebærer på måder, der kommer deres barn til gavn
- vil lære at forholde sig til og tackle egne fantasier, usikkerhed og temperament, så samspillet mellem forældre og barn kan blive positivt styrket
- vil forholde sig til, hvordan egen opvækst og opdragelse er en del af baggrunden for den måde, man som forældre er sammen med sit eget barn – og hvilke konsekvenser det har
- ønsker at gøre sig fri af de opdragelsesmønstre, man selv har været udsat for som barn og skabe mere positive samværsformer
- ønsker at lære at tage sig af og være sammen med sit barn på måder, så der ikke opstår situationer, hvor man som forælder uhensigtsmæssigt og har en negativ adfærd overfor barnet
- ønsker at lære, hvad man kan gøre i de situationer, hvor man som forældre føler sig afmægtig
- gerne vil overveje deres forældreskab, og hvordan man som forældre kan blive en positiv rollemodel for barnet, selv om den ene eller begge parter eventuelt selv har fået en uhensigtsmæssig opdragelse som barn
- gerne vil være sammen med og lære af andre forældre i samme situation.

Målgruppen for Klar til barn er endvidere forældre, hvor fagpersoner vurderer

- at forældrene har brug for at få udvidet deres forståelse af små børns behov og udvikling, så de kan tilegne sig nye og flere måder at skabe relationer til barnet på
- at forældrene har brug for at tilegne sig flere måder at se barnet på
- at forældrene har brug for at tilegne sig flere handlemuligheder i forhold til det at være sammen med og støtte et lille barn i dets udvikling på en hensigtsmæssig måde.

Erfaringer viser (Brodén 2004), at det optimale tidspunkt at begynde på Klar til barn på er, når kvinden er i den midterste tredjedel af graviditeten (ca. 20 – 28 uge). Her kan barnet i livmoderen mærkes (gryende tilknytning), samtidig med at fødslen endnu er så langt væk, at tanken om den »ikke fylder det hele«.

Kommende forældre, der falder uden for målgruppen

Forældre, der er kendetegnet ved følgende, falder udenfor målgruppen for Klar til barn:

- alvorlig psykisk sygdom
- et misbrug af alkohol
- et misbrug af stoffer og/eller medicin
- betydelig og varig nedsat psykisk funktionsevne
- behandlingstrængende af andre grunde end ovennævnte (fastslået vold mellem ægtefællerne, fængslede på grund af alvorlig kriminalitet)
- hjemløse (uden fast adresse).

De nævnte grupper af forældre vil ofte have så mange vanskeligheder, at det sandsynligvis ikke vil være muligt for dem at profitere af kurset – eller de vil indgå i behandlings- og andre forløb andre steder.

Forskellige forældre med forskellige motiver

Forældre er forskellige, og den endelige udformning af konceptet for de lokale forældrekurser skal derfor tage udgangspunkt i forskellige typer af deltagerforudsætninger hos forældrene og i de lokale forhold. Det er derudover vigtigt, at forældrene selv har mulighed for at være aktive og bidragende på de enkelte kursusgange.

Forældrene har forskellige motiver til at deltage i kurserne. Nogle få vil gå til alt, hvad det er muligt at gå til for at forberede sig så godt som muligt, andre vil være bekymrede for, hvordan det skal gå, og tilmelder sig af den grund. De allerfærreste vil være motiverede for at deltage, fordi de frygter, at de vil blive hårdhændede overfor deres barn. Forældrenes forskellige motiver må respekteres som udgangspunkt for forløbet.

De lokale fagpersoner må være indstillede på at være meget aktive i motivationsprocessen for at få forældrene fra målgruppen til at blive interesserede i at deltage.

Fordi forældrenes motiver er forskellige, skal de have præsenteret tilbuddet, så de føler, det er noget lige netop for dem. Præsentationen må ramme de forskellige motiver, de kunne have til at deltage.

Tidligere erfaringer viser, at mænd og kvinder kan have forskellige behov og motiver for at deltage. Derfor er det målet, at både mandens og kvindens behov og forventninger tilgodeses i hele forløbet og i alle former for materialer, der produceres i forbindelse med kurset.

Faderskab og samarbejde mellem forældrene

Der er udført en del forskning med henblik på at undersøge betydningen af fædrenes aktive involvering i deres barn og i parforholdet. Der er også udarbejdet forskningsmæssige gennemgange af, hvilke effekter udvalgte og særligt valide studier bidrager med af viden.

Hovedpointerne i dette afsnit bygger på to kilder: Sarkardi 2008 og Centre for Families 2007. Konklusionerne i de refererede undersøgelser er, at fædres engagement i deres barn har mange målelige positive følgevirkninger i form af børn, som følelsesmæssigt, kognitivt og socialt trives godt. Det ser især ud til, at drenge får færre adfærdsproblemer, og at unge kvinder med engagerede fædre får færre psykologiske problemer end i de forældreskaber, hvor fædrene ikke er så engagerede.

Flere studier viser ligeledes, at måden parforholdet fungerer på har stor betydning for, hvor meget faren engagerer sig. Når mødre er åbne over for at give fædre god plads til at være omkring barnet, styrker det fædrenes relationer til deres børn. Mødre kan omvendt også være dominerende og forsøge at skubbe fædrene i baggrunden, så kontakten mellem far og barn bliver mindre betydningsfuld. De to måder mødre kan forholde sig på har ikke overraskende betydning for parforholdet, således at fædre, der er involverede i deres barn, ser ud til at have bedre relationer i parforholdet, hvilket også viser sig ved færre skilsmisser.

Fagpersoner og systemer omkring forældrene, der understøtter fædres involvering i deres barn, er uden tvivl betydningsfuldt for begge forældre. Konceptet Klar til barn giver en god mulighed for at styrke faderskabet, allerede inden barnet er født.

I bogen til forældre, som udleveres i forbindelse med kurser i Klar til barn, er der ikke skrevet særlige afsnit om hverken fader- eller moderskab. Grunden er, at kønsperspektivet er indvævet i konceptet på en sådan måde, at begge forældre oplever deres behov bliver imø-

dekommet uanset køn. Alt materiale – fra tegnefilm til skriftlig fremstilling – samt i de pædagogiske redskaber er der taget hensyn til, at både mænd og kvinder er deltagere i kurset.

Det er en vigtig opgave for underviserne at gennemtænke, hvordan de sørger for, at kønsperspektivet indarbejdes i de enkelte kursusgange. Man kan i bedste fald forvente, at kurset kan være med til at skubbe fædres involvering i barnets opvækst i gang på et meget væsentligt tidspunkt, og at dette vil styrke fædres involvering i deres barns opvækst og i forældreskabet på længere sigt.

Udvælgelse af forældre til kurserne

Tilbuddet er tilrettelagt og præsenteret bredt med særlig vægt på at henvende sig til de målgrupper, der har særlig gavn af at få stimuleret deres sunde, følelsesmæssige tilknytning til barnet. Fx meget unge forældre, usikre forældre, forældre der selv har haft en omtumlet barndom, forældre der selv mener, de har behov for deltagelse, forældre med et meget sparsomt socialt netværk.

Forældrene får tilbuddet præsenteret fra den praktiserende læge, jordemoderen, hospitalet, sundhedsplejersken (der i nogle kommuner aflægger graviditetsbesøg hos udsatte familier), socialrådgiveren m.fl. – og i familier med flere børn gennem dagplejeren, pædagogen i daginstitutionen eller skolelæreren.

De pågældende faggrupper fortæller forældrene om tilbuddet og henviser til deltagelse i Klar til barn. Den mundtlige præsentation af tilbuddet kan understøttes af fx pjece, filmklip og eventuelt eksempler på indholdet i kurserne. I pjecen er en kort introduktion til kurset, telefonnummer hvor man kan henvende sig, tidspunkt m.v. beskrevet. Pjecen er udarbejdet, så også forældre med få læsefærdigheder, kan have glæde af den. Der kan også lægges pjecer frem på biblioteket som inspiration til, at forældrene selv kan henvende sig, det kan indgå på kommunens hjemmeside, i lokalaviserne osv.

I den enkelte kommune afklares i planlægningsfasen, hvor kurset skal afholdes, og hvem der har det ledelsesmæssige ansvar og er tovholder. Fx til »Sundhedscentret«, »Familiecentret«, »Sundhedsordningen« eller hvor man i den enkelte kommune har valgt at forankre tilbuddet.

I mediepakken er der materiale, som umiddelbart kan anvendes til at markedsføre kurset, både målrettet tværfaglige samarbejdspartnere og forældregrupper. Mediepakken findes på www.klar-til-barn.dk.

Visitationen til forældrekurserne stiller krav om, at alle i de lokale og regionale systemer (sundhedsmæssige såvel som sociale systemer) omkring børn og familier inddrages i opgaven med at motivere forældrene i målgruppen til at deltage. Omtale af tilbuddene i den lokale presse, ligesom artikler/lokalradio/TV om tilbuddene er væsentligt for den lokale gennemslagskraft. Se også afsnittet om mediepakken side 21.

Det skal understreges, at erfaringer fra danske projekter viser, at det kan være vanskeligt at etablere kontakt til familierne, der venter barn. Det er derfor af afgørende betydning for Klar til barns succes, at denne del af arbejdet får meget høj prioritet i den enkelte kommune.

Se mere i afsnittet: Rekruttering, side 20, samt på www.klar-til-barn.dk

Pædagogiske overvejelser

Forventninger til forældrekurserne må have realistiske proportioner

Kurserne kan bibringe forældre, som venter barn eller har en nyfødt baby, værdifulde og konkrete erfaringer, bidrage til holdningsændringer hos forældrene omkring opdragelse af barnet samt styrke det sociale netværk forældrene imellem. Alt sammen erfaringer, der stimulerer forældrenes sunde, følelsesmæssige tilknytning til barnet og bidrager til at styrke forældrenes robusthed overfor stress og krisesituationer.

Forventningerne til kurserne – både hos forældrene og hos kommunerne – må dog have de rette proportioner. Et korterevarende kursusforløb med højt kvalificeret indhold kan være med til at gøre en forskel, men så kort et forløb som det planlagte kan ikke erstatte en målrettet indsats i de familier, hvor problemerne er så massive, at en behandlingsindsats er påkrævet.

Et voksenpædagogisk tilbud

De forberedende forældrekurser er et voksenpædagogisk tilbud, og forældrene er deltagere i et forløb, hvor de skal styrkes i at blive endnu bedre forældre. Grundsynspunktet er, at deltagerne i kurset (forældrene) er aktører i deres eget liv, og at de gennem kursusforløbet kan få ny viden og få styrket deres personlige ressourcer og gennem dette kan se nye muligheder for sig selv som opdrager og far/mor og familie i fremtiden.

Det er afgørende for kursernes succes, at der ikke sker en sammenblanding af kursus-tilbuddet med det offentlige myndighedsudøvelse. Det skal gøres helt klart for forældrene – og ikke mindst for underviserne – at forældrekurset er et lærings- og udviklingsrum, hvor forældrene kan øve sig i at blive gode forældre, herunder øve sig i det som er svært, fx at ændre negative strategier, de har med sig, så de ikke automatisk overfører egne negative handlemønstre til det kommende forældreskab. Skønner underviserne, at der er behov for yderligere støtte til enkeltfamilier, henvises til relevante tilbud.

Er man behandlet hårdhændet som barn, kan det være smertefuldt og svært at erkende, både hvordan det var engang, og hvor svært det er lige nu ikke at gentage det, som man selv har været ude for. Derfor skal der være klare rammer omkring undervisningsrummet og den fortrolighed, som det skal være omgærdet med². Det er vigtigt at fastholde, at det ikke er et terapeutisk forløb, men et voksenpædagogisk tilbud, og at det skal indtænkes lokalt, at der skal være mulighed for at henvise forældrene til relevant hjælp, hvis der er behov for det.

Den pædagogiske metode tager udgangspunkt i det almene, men sikrer, at der er plads til det særlige, som skal kunne rummes og udforskes under kursusforløbet.

² Hvis det viser sig, at de kommunale myndigheder får alvorlige bekymringer for den enkelte forælders handlinger over for barnet, suppleres tilbuddet med sideløbende foranstaltninger inden for Servicelovens rammer.

Styrke forældrenes ressourcer

Konceptets grundide er, at et voksenpædagogisk tilbud kan bidrage til at styrke relationer og følelsesmæssige bånd mellem forældre og barn. Forældrene tilføres viden om barnets udvikling, da dette kan være med til at give realistiske forventninger til barnet og sikkerhed i forældrerollen. Tætte relationer mellem forældre og barn og trygge forældre virker beskyttende, fordi forældre, der føler sig tilpas i deres forældrerolle, styrker deres barn, samtidig med at de holder sig tilbage fra at reagere uhensigtsmæssigt og hårdhændet overfor barnet. Kurserne giver endvidere forældrene konkrete redskaber til at håndtere svære situationer, når og hvis de opstår.

Ud over at forældrene tilføres viden om barnets udvikling og ideer til, hvordan de med fordel kan reagere i kritiske situationer, gives der på kurset informationer om lokale tilbud, der gør det lettere for forældrene at søge hjælp, hvis de får brug for det.

Forældrene skal i løbet af kurset arbejde sammen om at skabe en brugbar social, fysisk og ikke mindst følelsesmæssig ramme for forældreskabet.

Langt de fleste forældre er ikke klar over, hvilke »manualer« eller »opskrifter«, de selv hver især er vokset op med. De har ofte heller ikke en klar fornemmelse af, hvilke fælles opskrifter de vil følge i deres opdragelse af barnet.

Måske har de kommende forældre ikke fået talt ret meget om, hvilke forventninger de har til hinanden som kæreste/ven/samarbejdspartner/far for barnet/mor for barnet, og måske har de et urealistisk billede af, hvordan fremtiden med et lille barn vil forme sig. Ved at få de kommende forældre til at konkretisere deres visioner og få dem afspejlet i realistiske overvejelser, fx ud fra konkret viden om spædbarnets behov, kan forældrenes forestillinger komme tættere på virkeligheden.

Tavshedspligt og etik

Det skal naturligvis understreges, at alle, både undervisere og deltagere, har tavshedspligt.

Klar til barn er et rum for udvikling og læring og ikke en social foranstaltning.

Barnets reform har medført ændringer, der er relevante for konceptet Klar til barn. Det er blandt andet en præcisering af de professionelle underretningspligt. Klar til barn-undervisere skal underrette den sociale forvaltning, hvis de er bekymrede for et barns trivsel jævnfør de almindelige regler om underretning.

For at opretholde Klar til barn som et voksenpædagogisk frivilligt tilbud – og ikke en social foranstaltning – er det vigtigt, at der udelukkende udveksles eller videregives oplysninger, som det er beskrevet i Barnets Reform (2011).

Interventioner der virker

Gennemgangen af den nationale og internationale litteratur viser, at der er en række fælles overordnede karakteristika ved de interventioner, der har vist sig at virke bedst (Moran; Gahte & van der Merwe 2004:7f). Det drejer sig om følgende (Kundskabsopsamling 2005 og 2011. Se www.klar-til-barn.dk):

1. Koncepter, som er opbygget omkring tidlige interventioner, viser bedre og mere vedvarende effekter for børnene, men selv sene interventioner er bedre end ingenting og kan hjælpe forældre med at håndtere forælderrollen under stress.
2. Interventioner, der bygger på en stærk teoretisk base og klare modeller for de planlagte forandringer, virker bedst. – Systemerne skal både vide, hvor de vil hen, og kunne foreslå, hvordan de vil komme dertil.
3. Interventionerne skal indeholde målelige og konkrete målsætninger såvel som overordnede mål.
4. Intervention med særlig vægt på at få fat i, fastholde og engagere forældre.
5. Tilbud, som muliggør mange forskellige henvisningsveje for familierne.
6. Interventioner, som baseres på flere forskellige interventionsstrategier.
7. Gruppetilbud, hvor emnerne udformes som et generelt tilbud, og hvor forældrene kan profitere af den sociale dimension af at arbejde i grupper af forældre.
8. Interventioner, som har et fastlagt program med manualer, hvor hovedprogrammet er omhyggeligt beskrevet og kontrolleret, for at opretholde programmets integritet.
9. Interventioner, som gennemføres af en veltrænet og en veluddannet stab, der bakkes op af god ledelse og støtte.
10. Interventioner af lang varighed, med opfølgning for forældre i højrisikogrupper.
11. Korte, basale programmer, der formidler faktuel viden og faktabaseret kundskab til forældre, som øger deres kendskab til børns udvikling og opmuntrer til forandring af »simple« adfærdsformer.
12. Adfærdspåvirkning, der fokuserer på specifikke sider af det at være forældre, som fx praktiske »tag med hjem tips« til at ændre på mere sammensatte forælderroller og øve indflydelse på barnets adfærd.
13. Kognitive interventioner til at ændre overbevisninger, holdninger og selvopfattelse om det at være forældre.

Der er både i 2005 og i 2011 arbejdet med at indbygge en række af disse erfaringer i undervisningsprogrammet og i den konkrete udformning af undervisningsmaterialerne.

Kundskabsopsamlingen, som er gennemført i forbindelse med relanceringen af konceptet Klar til barn i 2011, har ikke tilført afgørende ny viden.

Indholdet i kurserne

Kursernes ambition er:

- at forældrene får ny inspiration med hensyn til at blive og være en familie (værdier, holdninger og roller)
- at forældrene tilegner sig øget konkret viden om spædbørn og uddyber deres følelsesmæssige relationer til barnet
- at forældrene arbejder med deres egne værdier og holdninger til børneopdragelse, og hvordan det skal være i deres familie
- at forældrene gennem tilbuddet får relationer til andre forældre i lokalområdet, som kan bidrage til at udvide deres sociale netværk, hvis de har lyst til og eventuelt behov for dette.

Tænkningen bag undervisningen

Med hensyn til samspillet mellem forældre og børn har flere strømninger præget forældre-barn udviklingen i de senere år. Der er flere væsentlige teoretiske pejlemærker. På spæd- og småbørnsområdet er relationsteorier en væsentlig tilgang (Stern 1999, 2004, Madsen 2002, Diderichsen 2007, Hart 2008), ligesom Margareta Broden's erfaringer og teorier udviklet i Sverige med fokus på, at sårbare forældre skal have omsorg, anerkendelse og ses som omsorgsfulde forældre for at kunne vokse i deres forældreskab (Broden 2004). Grundlaget er ligeværdig dialog, hvor respekten mellem parterne er en forudsætning, og kunsten er at møde forældrene, hvor de er, og tage udgangspunkter i deres vækstpotentialer.

Undervisningen tager udgangspunkt i en række principper, der går som en rød tråd gennem hele kurset:

- 1.** Der skal fokuseres på familiernes ressourcer.
- 2.** Begge forældre skal inviteres og gøres bekendt med, at kurset er målrettet til dem begge. Der er taget hensyn til, at mænd og kvinder ofte ønsker forskelligt fokus.
- 3.** Følelser gøres legitime, og der skal være mulighed for at tale om, hvilke følelser både ønskede og uønskede, der kan dukke op, når forskellige situationer opstår.
- 4.** Ideer til og drøftelse af handlemuligheder og redskaber, der kan anvendes i hverdagen, er i fokus under kurset.
- 5.** Relationen og den følelsesmæssige tilknytning mellem forældrene og barnet vægtes højt. Et fokuspunkt er derfor, hvordan forældrene kan vise sig som tydelige voksne over for barnet.
- 6.** Forældrenes (og børnenes) egne perspektiver skal inddrages. Der skal være mulighed for at arbejde med, hvilke perspektiver de kommende forældre tror, hinanden har, samt hvilket perspektiv de tror, barnet har (at se sig selv gennem barnets øjne).
- 7.** Forældrene har de bedste intentioner og et stort ønske om at blive kompetente forældre. Alle gør deres bedste ud fra de ressourcer og præmisser, de har hver især. Alle har deres gode grunde til at gøre, som de gør.
- 8.** Forældrene er to selvstændige personer, hvis forskellige oplevelser og synspunkter skal ses og respekteres. Samtidig er det vigtigt at sætte fokus på, at de nu skal have en ny fælles fremtid resten af deres liv, nemlig som forældrepar.
- 9.** Grupperne sammensættes på en sådan måde, at forældrene kan spejle sig i hinanden.

Kursernes tilrettelæggelse

Rammer for forældrekurserne

Under kurset skal der vises respekt for forældrene. De skal opleve, at de bliver taget alvorligt, og underviserne skal signalere, at kurset foregår i en omsorgsfuld atmosfære. Dette kan fx gøres ved at sende invitationer til begge forældre, huske begges navne, forberede venlige omgivelser og tage hensyn til geografiske og lokale forhold, når det besluttes, hvor kurserne afholdes. Dejlige omgivelser, og hensyntagen til om forældrene kommer lige fra arbejde (fx er det en god idé, at der tilbydes et let måltid), viser evalueringerne også er væsentligt. Underviserne sørger endvidere for, at undervisningsmaterialerne målrettet konceptet er til stede og kan anvendes (fx at de små film kan vises).

Klar til barn må gerne være sjovt. Humor og glimt i øjet befordrer glæde og fantasi. Det er godt, hvis Klar til barn kan åbne nye perspektiver for forældrene, som er overraskende, og som måske kan frigøre energi ved at: »Det er sjovt, dejligt og livsbekræftende at blive forælder. Det er altså ikke altid så alvorligt det hele«.

Praktisk tilrettelæggelse af lokale forældrekurser

Deltagere: Deltagerne er 3-5 forældrepar eller mødre/fædre, der kommer som enkeltpersoner. Så vidt muligt med start omkring 20. graviditetsuge. Erfaringen viser, at forældre, der venter barn, er mest modtagelige for forandring i 2. trimester af graviditeten. Under hele forløbet er der to undervisere, hvoraf den ene skal være sundhedsplejerske, og den anden kan være en fagperson med en anden relevant baggrund – jordemoder, socialrådgiver, pædagog, psykolog e.l. Underviserne må meget gerne repræsentere begge køn.

Tid: Forældrekurserne er som udgangspunkt tre gange á 2½ time med 1-2 uger imellem + 1 opfølgingsdag efter fødslen. Tidspunktet på dagen skal være, når der er størst chance for, at forældrene kan deltage. Tidspunktet for gennemførelsen af Klar til barn afklares lokalt.

Sted: Det er en god idé, at kurserne finder sted i bygninger uden for den kommunale eller regionale myndigheds rammer. Det kan for eksempel være en sognegård, et beboerhus, den lokale folkeskole, et bibliotek eller et kulturhus.

Det er hensigtsmæssigt, om kommunen i planlægningsfasen overvejer, om det er muligt at tænke Klar til barn i sammenhæng med andre tilbud, der er i kommunen (familiehus, sundhedsplejens aktiviteter og hjemmebesøg, fødsels- og forældreforberedelse på det regionale niveau, En god start – sammen, ICDP, Triple P osv.). Det kræver dog, at undervisningen i Klar til barn ikke ændres, men gennemføres som forudsat i konceptet.

Et eller to Klar til barn-kurser kan efterfølgende ende ud i en forældregruppe. Det er en erfaring fra sundhedsplejen, at mødre eller fædre, som de professionelle ikke troede »passede« sammen, følges ad i mange år, fordi de har det til fælles, at de startede deres »graviditet« sammen. Er det så heldigt, at forældrene bor i samme område, kan børnene efterfølgende komme til at gå sammen i børnehave og senere i skole.

Pædagogiske virkemidler i Klar til barn

Organiserede dialoger

- Synliggørelse af holdninger og ressourcer
- Fællesgørelse
- Udforsken

Mundtlig formidling

- Viden
- Individuelle handlemuligheder
- Handlemuligheder fælles i familien
- Tips og ideer

Skriftlig formidling

- Viden
- Individuelle handlemuligheder
- Handlemuligheder fælles i familien

DVD

- Billede
- Lyd
- Følelser
- Holdninger

Fire tegnefilm (2-3 minutter) med temaer, der passer til de enkelte kursusgange

1. Barnet og forældreskab
2. Barnet i Familien
3. Barnet og det gode samvær
4. Det gode børneliv

Samt én tegnefilm, som egner sig til »appetitvækker« for at motivere til kurset.

Fire små filmsekvenser, der kan bruges valgfrit. Der er »reality«, som handler om: a. Søvn, b. Amning og trøst, inddragelse af far – man må prøve sig frem, c. Spædbarn imiterer mor og d. Tale til barnet – gråd (sult) og reagere på dette.

Opgaver

- Individuelle
- Fælles

Netværksdannelse

Rekruttering

Det er naturligvis en forudsætning for, at der kan afholdes kurser i Klar til barn, at det er muligt at komme i kontakt med målgruppen og motivere dem til at melde sig til kurset – hvis de ikke er motiverede i forvejen.

Det kræver et meget tæt samarbejde mellem de professionelle, der har kontakt med målgruppen. Primært jordemødre, praktiserende læger, socialforvaltning, dagtilbud mm., således at de kan gøre opmærksom på tilbuddet overfor de kommende forældre, som de vurderer hører til målgruppen.

Denne direkte rekruttering virker bedst, når den lanceres med baggrund i generel oplysning om Klar til barn i offentligheden i almindelighed (lokalradio, LokalTV, lokalaviser, opslag på bibliotek mv.).

Det er afgørende, at der systematisk tages hånd om rekrutteringen. Fx at ledelsen sikrer, de tværsektorielle samarbejdspartnere involveres, og at der er stabile, målrettede og sikre henvisningsprocedurer fx fra jordemødrene og til sundhedsplejen, hvis Klar til barn er forankret her.

Der er mange forskellige materialer i Mediepakken, der kan bruges i forbindelse med rekruttering. Materialet findes på Klar til barns hjemmeside: www.klar-til-barn.dk.

Mediepakke

Det er afgørende for Klar til barn's gennemslagskraft, at der i den enkelte kommune sker en bred markedsføring, som både rammer bredt ind i de potentielle målgrupper og samtidig rammer samarbejdspartnere og befolkningen som helhed. Markedsføringen skal ramme målgrupper af kommende forældre under graviditeten, uanset om de er »almindelige« forældre eller såkaldt socialt sårbare forældre, og den skal tale til mænd såvel som kvinder. For at styrke konceptets synlighed og bredde er der udarbejdet en mediepakke.

Mediepakken består af en række materialer, der er lige til at anvende. Projektledelsen kan fx samarbejde med kommunikationsafdelingen, IT-afdelingen og andre relevante partnere med det mål at markedsføre tilbuddet så bredt som muligt. I mediepakkens materialer er der en balance mellem lokal tiltrækning af kursister og en bredere mere oplysende promovering.

Mediepakkens indhold tager primært udgangspunkt i kommunens naturlige kommunikationskanaler som: lokalaviser, personaleblade, opslag og plakater på biblioteker, materiale til lægehuse, jordemoderkonsultationer, daginstitutioner samt filmklip til skærme på f.eks. sygehuse og sports/svømmehaller mv.

Mediepakken består blandt andet af:

- En annonceringspakke med forslag til mediebrug (bannere), annonce og plakat-layout – klar til både tryk og elektronisk brug
- En kort tegnefilm på ca. 3 minutter
- Materiale, der kan lægges på kommunens hjemmeside
- Udkast til pressemeddelelse til brug for diverse lokale medier
- Udkast til artikel om Klar til barn
- Udkast til lille pjece, der fortæller om Klar til barn
- PPT til brug ved interne møder.

Mediepakkens materialer kan frit downloades af medarbejdere i de kommuner, der underviser i Klar til barn, fra hjemmesiden: www.klar-til-barn.dk

Organisering og ledelse

Det er vigtigt at Klar til barn har en solid forankring på direktør- og chefniveau i den enkelte kommune, og at der er klarhed over, hvem der kan tage beslutninger om de udfordringer, der kan opstå i forløbet.

Den ledelsesmæssige forankring skal sikre, at der er klarhed over Klar til barn's placering i forhold til kommunens øvrige tilbud, at der er klarhed over ressourceforbrug, og at der lettere kan skabes forpligtende samarbejdsrelationer med andre faggrupper, som er placeret andre steder i kommunen eller på det regionale niveau.

Kort sagt, det er en ledelsesopgave at sikre fremdriften og synliggørelsen af Klar til barn – både internt i kommunen, hos de relevante politiske udvalg, i kommunalbestyrelsen, på chefniveau i administrationen og eksternt blandt samarbejdspartnere og kommende forældre.

I flere kommuner er initiativet til at gennemføre Klar til barn taget af engagerede sundhedsplejersker og andre fagfolk. Det har naturligvis den fordel, at der er et stort engagement fra starten. Til gengæld giver det en stor sårbarhed, hvis den ledelsesmæssige forankring ikke er stabil og vedholdende nok og sikres på en sådan måde, at ledelsen er engageret i og ansvarlig for gennemførelsen af kurserne. Det er ligeledes en ledelsesopgave at sikre, at de relevante samarbejdspartnere inddrages i rekrutteringen af kommende forældre og gennemførelsen af forløbet. Det behøver naturligvis ikke være ledelsen, der står for det praktiske arbejde i forbindelse hermed.

Rådgivningsfunktionen

I forbindelse med relanceringen af Klar til barn er der oprettet en rådgivningsfunktion for alle fagpersoner, der underviser i Klar til barn.

Rådgivningsfunktionen kan kontaktes pr. telefon eller pr. mail på alle hverdage året igennem. Rådgivningen varetages af projektgruppen bag relanceringen af konceptet. Der kan søges rådgivning om alle problemstillinger, som vedrører Klar til barn herunder:

- Undervisningen i Klar til barn
- Faglige spørgsmål der opstår i forbindelse med undervisningen
- Rekruttering og organisering i kommunerne
- Implementering af Klar til barn i kommunerne
- Samarbejde med andre faggrupper
- Udvikling og nytænkning.

Rådgivningsfunktionen er gearet til at give en hurtig og kvalificeret rådgivning og sparring, fordi underviserne ofte har kort tid, før der skal handles på den problemstilling, der ønskes rådgivning omkring.

Rådgivningsfunktionen er også interesseret i rapporter, der udarbejdes samt gode ideer og erfaringer, som andre kommuner kan drage nytte af. Relevante informationer kan indsendes via rådgivningsfunktionens mail – og blive lagt ind på hjemmesiden i den sektion, der er specielt målrettet de kommunale undervisere – hvis de har interesse for andre undervisere i Klar til barn.

Rådgivningsfunktionens telefonnummer er: 72 30 20 88. Du kan også kontakte rådgivningsfunktionen pr. mail via Klar til barns hjemmeside: www.klar-til-barn.dk.

Dokumentation og evaluering

Det er en god ide at evaluere de enkelte kursusforløb med Klar til barn. Det kan være med til at give viden, som kan bruges til refleksion og bidrage til at finpudse undervisningen. Derudover kan evalueringen give viden, der kan sammenfattes i en intern rapport, som kan anvendes på chefniveau og til politikere.

For at gøre det lettere, er der udarbejdet spørgeskemaer, som kan hentes på Klar til barn's hjemmeside. Der er et spørgeskema til underviserne, og der er et spørgeskema til forældrene. En stor del af spørgsmålene til forældrene er de samme spørgsmål, som er anvendt i Capacents evaluering af Klar til barn (Capacent 2009). Det er således muligt at sammenligne nogle af besvarelserne fra jeres kommune med besvarelserne fra den mere omfattende undersøgelse. Bruger flere kommuner spørgeskemaet, er det også muligt at sammenligne kommunerne indbyrdes.

Materiale og tidsplan

Det er, som tidligere beskrevet, programmet for de fire kursusgange, materialet til forældrene og rækkefølgen, vi har i tankerne, når vi taler om ét koncept, der skal følges. Men det er selvfølgelig vigtigt, at I bruger jer selv, jeres viden og jeres personlige måde at undervise på. Det skal være éns på forskellige måder!

Vi har her i guiden gennemgået 1. kursusgang mere minutiøst for at eksemplificere, hvordan de forskellige materialer bruges. De tre øvrige kursusgange er omtalt i hovedtemaer med forslag til uddybende litteratur.

I programmet for Klar til barn er der for de forskellige punkter, som indgår i de fire kursusgange, angivet programpunkt, mål, handling, virkning, resultat samt tilhørende materiale i forældremappen.

Til hjælp for jer anbefaler vi, at I lader jer inspirere af kundskabsopsamlingen, de strategier, de officielle myndigheder har udarbejdet i forbindelse med at dæmme op for, at forældrene behandler deres børn uhensigtsmæssigt og samtidig styrke forældreskabet i en positiv retning, samt den relevante faglitteratur.

Det forventes at underviseren, inden første kursusgang begynder, har orienteret sig i baggrundsmaterialet nævnt på side 3.

Om tidsplanen

Det skal understreges, at tidsplanen er vejledende. Tiderne er skrevet, for at underviserne kan bevare overblikket. Der bør være et flow i den måde, kurserne forløber på.

Underviservejledning

Kort gennemgang af de 4. kursusgange ud fra et tematisk og pædagogisk perspektiv. 1. kursusgang er brugt som mere detaljeret eksempel. Litteraturhenvisninger er tilføjet.

1. kursusgang – Barnet og forældreskabet

Velkommen på kursus!

Velkomst. Netop velkomsten er det naturligt vigtigt, at den enkelte underviser udfører i sin egen stil, så forældrene lærer jer at kende på en god og tillidsvækkende måde. Det skal samtidigt understreges, at alle har tavshedspligt, og hvad dette betyder for det, man taler om på kurset.

Præsentationsrunde. Efter velkomsten er det vigtigt, at alle, der er til stede, præsenterer sig for hinanden. Det er ligeledes vigtigt, at begge forældre (hvis der er to) får sagt noget her fra start – og at ikke kun fx kvinden præsenterer dem begge. Man skal »høre sin egen stemme« i rummet, og det skal markeres fra start, at der både er kvinder og mænd til stede. Lad de deltagende forældre lave en liste med navne, adresser og telefonnumre – den kan I skrive rent til næste gang. Så har forældrene muligheder for at kontakte hinanden.

Vekselvirkning. Det er fra start vigtigt at betone over for forældrene, at dette er et kursus, hvor de på den ene side får viden tilført – på den anden side skal kurset også bygge på, hvad de er interesserede i og hvad deres opfattelser er af dét, der lægges frem. Forældre er helt afgørende vigtige for deres børn – de er i udgangspunktet kompetente – vi andre kan blot hjælpe til og lægge mere viden frem, give anledninger til at drøfte holdninger og følelser i forbindelse med forældreskabet samt give muligheder for at udveksle erfaringer med andre i en lignende situation, så de kan blive klar til barn.

Programmet for 1. kursusgang. Først repeteres, at der er tale om 3 + 1 kursusgange i alt. 3 gange før fødslen og 1 gang efter, når barnet er ca. 2½ måned. På den måde kan meget stof nås, og forældrene kan arbejde mellem kursusgangene, hvis de kommende forældre har lyst og energi. Derefter gennemgås kort de 6 punkter – hvad ligger der i de enkelte overskrifter? Fremhæv, at kursusgangen vil blive varieret. Der vil være: oplæg, snak i små to-tre-mands grupper – snak i fællesskab – se videoklip – pause, etc.

Ad 1. At vente barn

Vedr. gennemgangen af de enkelte uger: At det netop er uger fra 20-30 er ikke tilfældigt. De kvindelige deltagere i kurset er omkring 2. trimester i deres graviditetsforløb – om de er lidt forud, lige på pletten eller lige forbi er ikke så afgørende. Der skal ikke gås alt for meget i dybden med graviditetsforløb, sundhedsspørgsmål etc., men der skal skabes respekt omkring dette at have et nyt liv inden i sig, og hvor meget der sker på kort tid, og fx betones dette med, at barnet fx omkring 24. uge reagerer på sanseindtryk udefra. Der kan henvises til deres kontakt og samarbejde med jordemoderen.

Gennemgå eventuelt illustrationen kort.

Graviditets-oversigten: Måske ved du selv noget om dette emne på forhånd – eller din undervisermakker gør det – men ellers kan der findes supplerende materiale flere steder.

I dette forældremateriale er anvendt: Sundhedsstyrelsens vejledning til gravide »Barn i vente«, som er den officielle vejledning i Danmark (Sundhedsstyrelsen 2010).

Ad 2. Det robuste og det skrøbelige barn

Vi har valgt, at tage dette tema som nummer 2 den første gang, fordi det er hovedtemaet for kurserne – give forældrene indblik i et spædbarns kompetencer, samtidig med at det understreges, at spædbarnet også er sårbart. Temaet skal være synligt allerede ved starten af kurset. Udgangspunktet er til enhver tid, at relationen mellem forældre og barn er bærende og livgivende for barnets harmoniske og sunde udvikling. Vi begynder at kredse os ind på den voksnes forståelse af et barn – hvad det kan tåle og ikke tåle.

Temaet er bygget op som nogle modsætningspar, man kan fokusere på (og man kan selv drage andre modsætningspar med ind) – ud fra devisen: HUSK – barnet er stærkt, men det har klare grænser – og det er vores opgave som voksen at passe på, at disse grænser ikke overskrides! Det kan være godt at finde konkrete eksempler – cases – på de enkelte modsætningspar. Den indrammede sætning skal minde os om, at babyer ikke er maskiner – de har mønstre i deres personlighed, men de reagerer individuelt.

Punkterne »Ting at tænke over« kan følge den tidligere opgave.

Ad 3. Spædbarnet har brug for ...

Hvordan et barn er – og hvad barnet helt fra starten kommer til verden med af egenskaber. I afsnittet »Hvad barnet har brug for« gives de kommende forældre lejlighed til at se på de behov, man ofte forbinder med et spædbarn.

I forældrematerialet side 20 kan tages udgangspunkt i afsnit A.

Ad 4. Spædbarnet »taler« til os med sit helt særlige sprog

Vi fortsætter i samme spor med afsnittet om barnets udtryksformer: Hvad er det, barnet gør/udtrykker, der i den grad kan a) blive mistolket af den voksne eller b) gå den voksne så meget på – at det fører til hårdhændet behandling af barnet?

Drøftelser om spædbarnsgråd kan være med til at forberede forældrene på, at de skal leve med gråd og lære at forstå og tackle den. Forældrene kan arbejde med udgangspunkt i deres forestillinger og refleksioner ud fra forældrematerialet side 21 afsnit B.

Ad 5. Spædbarnets hjerne udvikles og modnes

Der er en vigtig og kort lille sekvens om hjernens udvikling, som kan bibringe de kommende forældre konkret og faktuel viden om barnets neurologiske udvikling. Og at det lige her er meget sårbart, fx at det ikke kan tåle »ruskevold«.

Ad 6. Om at være hårdhændet overfor spædbarnet

Forbemærkning: Det er oplagt, at nu bliver det lidt vanskeligere: Emnet »hårdhændet behandling af spædbørn« skal introduceres mere præcist for første gang (det vender tilbage ved senere kursusgange). I projektgruppen har vi haft tre sæt af hovedovervejelser om dette (her gengivet i kort og derfor i forenklet form):

1. Man kan – med god ret – hævde det synspunkt, at det kan »skræmme« forældre væk fra kurserne, at tage så vanskeligt et emne op.
2. Man kan derfor – også med god ret – hævde det synspunkt, at det er mere hensigtsmæssigt at få de kommende forældre til på kurserne at forstå, hvad et barn er, og hvad det generelt har brug for – og hvad forældrerollen indebærer for den enkelte – og at dette indirekte vil føre til fx en forståelse af, at kontakt og relation er meget væsentligt, og at det at slå er uhensigtsmæssigt.
3. Man kan – også med god ret – hævde det synspunkt, at man skal kalde en spade en spade og ikke gå som katten om den varme grød. Nogle forældre, vi havde møde med i projektgruppen, udtrykte fx, at mændene netop ville »tænde på«, at de blev inviteret til at diskutere, om man må slå børn.

Det er vigtigt, at I som undervisere har taget stilling og tænker på, at Klar til barn er et koncept, hvori det også indgår, at der tales om at undgå vold mod børn. Der skal altså være fokus på dette emne, og det er et klart succeskriterium, at kurserne skal hjælpe med til at reducere den hårdhændede behandling af børn!

Emnet kan introduceres på forskellig vis, afhængigt af, hvilke forældre, I har som deltagere. Men brug den fremgangsmåde, vi har anført i materialet til forældrene:

- Først at markere at dette med at slå sker ret ofte – og at det sker i »alle slags« familier
- Dernæst tage livet af den myte, at »børn tager ikke skade af et lille dask bagi«
- Som det tredje markere den pointe, at hvis man først har overskredet grænsen én gang, bliver det måske lidt nemmere næste gang – og måske lidt grovere etc.

Forældrene arbejder konkret med, hvordan de tror, de selv vil tackle vanskelige situationer. Hvordan de forestiller sig at håndtere det, og hvem de eventuelt kan få hjælp af.

Ad punkt C

Hvilke tanker og følelser har forældrene lige nu – om det, at de skal have et barn? I kan gennemgå teksten – opholde jer ved de enkelte spørgsmål – eventuelt holde et kort indlæg om, hvor meget man tager med sig fra sin egen opvækst, når man skal opdrage sit barn. Men det er vigtigt, forældrene allerede her kan mærke, at man gerne må sige »tabu-belagte« emner højt – det bliver taget seriøst.

Punktet »Ting at tænke over«: Vi anbefaler, at spørgsmålene diskuteres i små grupper. Alt efter holdets størrelse, kan dette være 2-3-4-5 små to-eller tremands grupper. Det kan være med ens egen partner, man diskuterer. Det kan måske være en god ide første gang, men når forældrene lærer hinanden at kende, kan der være fordele ved, at der diskuteres på tværs af parrene. Underviseren må betone, at han/hun er til rådighed, hvis de har brug for støtte, eller hvis de har et konkret fagligt spørgsmål. I må som undervisere selv prøve at fornemme jer til, i hvilket omfang I skal blande jer i forældrenes samtaler.

Der er også noget, som de kommende forældre kan tænke over frem til næste kursusgang. Det skal ikke opfattes som en slags »lektier«, men en opfordring til at drøfte relevante temaer i det daglige, som vil være berigende for forældreskabet.

DVD'en

Vis de tegnefilm på DVD'en, der passer til den kursusgang, som I er i gang med. Tegnefilmen er humoristisk, men fortæller om de følelser og tanker, man kan have i den situation, som de kommende forældre netop er i. Det vil legalisere mange forskellige temaer, der efterfølgende er mulige at drøfte. I beslutter hvornår tegnefilm og filmklip indgår – hvor de passer bedst ud fra jeres overvejelser voksenpædagogisk set. Se mere om DVD side 19.

Litteraturhenvisninger

Daniel Stern m.fl.: *En mor bliver til*. Hans Reitzels Forlag. København 1999.

Kapitel 1 side 33 – 53.

Lars Smith: *Tilknytning og børns udvikling*. Akademisk Forlag. København 2003. Side 24 – 34.

Anne-Lise Løvlie Schibbye: *Relationer – et dialektisk perspektiv*. Akademisk Forlag.

København 2005. Side 61 – 86.

Margareta Brodén: *Graviditetens muligheder*. Akademisk forlag. København 2004.

Side 19 – 76.

Grethe Krag-Müller: *Ka' selv – vil selv – men du må hjælpe mig*. Aschehoug. København 2003.

Kapitel 4 side 50 – 70.

Arne Poulsen: *Gyldendals bog om børns udvikling*. Gyldendal, København 2004. Specielt kap. 3:

Udviklingen fra 0 til 9 måneder.

Sundhedsstyrelsen: *Barn i vente – graviditet, fødsel og barselstid – vejledning til gravide*.

Sundhedsstyrelsen 2010 (red. Else Guldager og Vibeke Weirum).

2. kursusgang – Barnet i familien

Hovedtemaet i 2. kursusgang er en fortsættelse af temaet fra 1. kursusgang, hvor fokus var på barnet og det at give viden om barnet og den fantastiske udvikling et spædbarn gennemløber. Perspektivet udvides med, hvad barnets udvikling og behov stiller af krav til forældrenes indbyrdes relationer. Der arbejdes også konkret med, hvad man får døgnet til at gå med, når man har et spædbarn. Dette giver mulighed for at få justeret forestillingerne, samtidig med at det stimulerer den indre repræsentation af barnet for de kommende forældre (Broden 2004). Der er centrale temaer, om hvordan forældrene bevarer roen, når de kommer under pres, samt hvordan de forestiller sig, at barnets behov vil udfordre parforholdet.

I 2. kursusgang indgår et punkt, hvor I skal se på, hvilke muligheder forældrene har for at søge hjælp og bistand i det lokale nærmiljø. Målet er, at de kommende forældre forlader 2. kursusgang med informationer, der gør, at de kan søge relevant hjælp. Det kan dreje sig om telefonnumre og adresser til sundhedsplejen, familierådgivning, lægevagt, familieværksted eller lignende, samt andre akut-telefonnumre af lokal art.

Forældrene arbejder også med livscirklen. Det er også muligt, at forældrene inddrager livscirklen i deres forberedelse.

Derudover indeholder forældrematerialet ideer til overvejelse, som de kommende forældre kan benytte til selvrefleksion om at give og modtage hjælp og støtte.

Litteraturhenvisninger

Mogens Hansen: *Børns opmærksomhed*. Gyldendal. København 2002.

Kapitlet: Opmærksomhedens tidligste udvikling. Side 43 – 59.

Svend Aage Madsen: *Fædres tilknytning til spædbørn*. Hans Reitzels Forlag. København 2002.

Margareta Berg Broden: *Graviditetens muligheder*. Akademisk Forlag 2004.

3. kursusgang – Barnet og det gode samvær

3. kursusgang har opdragelse som tema.

Grundlaget fra de to foregående gange er barnets udvikling, samspil og relationer mellem forældre og barn samt forældrenes indbyrdes forhold og de ændringsperspektiver, barnefødslen og livet som småbørnsfamilie bringer med sig.

Temaet humørsvingninger og depression i forbindelse med graviditet, fødsels- og barselsperiode drøftes med forældrene. Der lægges vægt på tegn på depression, og underviserne forklarer, hvor forældrene kan hente hjælp og støtte.

I 3. kursusgang tilføjes værdier i opdragelsen som nyt tema. Grundidéen er, at de kommende forældre bibringes sammenhængen mellem udviklingsperspektivet set fra barnets synspunkt (fx relationerne mellem forældre og spædbarn samt den hjernemæssige modenhed og den neurologiske udvikling i spædbarnstiden) og forældrenes værdier og baggrund for at se sig selv som opdrager. Muligvis er der chance for, at de kommende forældre indtager deres egne erfaringer fra barndommen og de idealer, de kommende forældre har om, hvilke egenskaber hos deres barn de godt kunne tænke sig at fremme.

Litteraturhenvisninger

Else Christensen: *Det 3-årige barn. Rapport nr. 3 fra forløbsundersøgelsen af børn født i 1995.*

Socialforskningsinstituttet 2000. Opdragelse, værdier og handlinger. Side 85- 113.

Else Guldager og Annette Tholstrup: *Opdragelse med hjertet.* Børnerådet og Komiteen for Sundhedsoplysning. København 2002.

Grethe Kragh-Müller: *Ka' selv – vil selv – men du må hjælpe mig.* Aschehoug. København 2003.

Marion Thorning: *Mens tid er ... Konfliktløsning mellem børn og forældre.* Frydenlund. København 2005.

4. kursusgang – Det gode børneliv

I 4. kursusgang har forældrene fået barnet og har det med. Derfor bliver denne sidste kursusgang noget anderledes end de foregående gange. En gruppe bestående også af spædbørn vil have mange afbrydelser, og de konkrete oplevelser og erfaringer kommer til at spille hovedrollen. Der tilføjes et afsnit, som giver forældrene yderligere viden om søvn, da dette tema traditionelt er et usikkerhedspunkt for næsten samtlige nyblevne forældre. Der er mere »luft« i programmet, så der er også tid til evaluering.

Litteraturhenvisninger:

Elisabeth Pantley: *Sov igennem uden gråd. Hvordan man nænsomt hjælper sit barn til at sove igennem.* Forlaget Aronsen. København 2011.

Marion Thorning: *Børns søvn.* Gyldendal. København 2002.

Baggrundslitteratur

- Alexander, T. (1997): *Empowering Parents: Families as the Foundation of a Learning Society*.
www.parenting-forum.org.ud/publications/empowering_parents_text.htm
- Algotsson, B. (2001): *Når mænd bliver fædre. En undersøgelse af svangerskabskultur, køn og konjugalitet belyst med couvadebegrebet*. Specialeafhandling til kandidateksamen. Institut for antropologi, Københavns Universitet.
- Andersen, J., L., Fredberg, S., Gundelach, K., Rasmussen (2009): *Evaluering af Fødselssamarbejdet i Rødovre*. UdviklingsForum.
- Andersen, J. (2010): *Socialforvaltningsret*, 3. udgave, Nyt Juridisk Forlag.
- Andersen, T. (1996): *Reflekterende processer. Samtaler og samtaler om samtalerne*. Dansk Psykologisk Forlag.
- Assemany, A.E & McIntosh, D.E. (2002): *Negative Treatment Outcomes of Behavioral Parent Training Programs*. Tidsskriftet *Psychology in Schools*, 39, 209 – 219.
- Bach A. (2010): *Mønsterbrydning i et ICDP-perspektiv. I Mønsterbrud i opbrud*. Dafolo Forlag.
- Barlow, J. & Stewart-Brown, S. (2001): *Understanding Parenting Programmes – Parents' views*. *Primary Health Care Research and Development*, 2, 117 – 130.
- Bartholin, A.J. & Erichsen, B. (red.) (1989): *Det muliges kunst. Forebyggelse af kriser, støtte til vækst i småbørnsfamilien*. Hans Reitzels Forlag.
- Bejer, M., Larsen, E.M.R. & Stentoft, I. (2004): *Mand og mand imellem*. Pjece om beskrivelse af fædregrupper, Fredericia Kommune.
- Berth, I. (1989): *Hvis børnepsykologien var opstået i Japan*. Tidsskriftet *Psykologi og kultur*. Københavns Universitet.
- Bo, K.-A., J. Guldager og B. Zeeberg (red.) (2008): *Udsatte børn. Et helhedsperspektiv*, Akademisk Forlag.
- Boscola, L et al. (1991): *Systemisk familierapi –Milano metoden*. Hans Reitzels Forlag.
- Bowlby, J.:(1994): *En sikker base*. Det lille forlag.
- Bowlby, J.:(1985): *Attachment and Loss. Vol 1 – 3*. Hogarth Press. London.
- Bowlby, J.:(2000): *At knytte og bryde nære bånd*. Det lille Forlag.
- Broden, M.B. (1991): *Mor og barn i ingenmandsland*. Hans Reitzels Forlag.
- Broden, M.B. (1992): *Barnet viser vejen – hvis det bliver set*. Hans Reitzels Forlag.
- Broden, M.B. (1992): *Psykoanalytiske interventioner under spædbarnsperioden*. Trelleborg, Förlagshuset, Swedala.
- Broden, M.B. (2004): *Graviditetens muligheder*. Akademisk Forlag.
- Bronfenbrenner, U. (red.) (2005): *Making Human Beings Human: Bioecological Perspectives on Human Development (The SAGE Program on Applied Developmental Science)*, Sage Publications.
- Capacent (2009): *Klar til barn, forberedende forældrekurser – Afsluttende evalueringsrapport*. Capacent.
- Cedar, B. og Levant, R. (1990): *A Meta-Analysis of the Effects of Parent Effectiveness Training*. *American Journal of Family Therapy*, 18, 373 – 384.
- Centre for Families, Work & Well-Being, University of Guelph, Canada (2007). *The Effects of Father Involvement: An updated Research Summary of the Evidence Inventory*.
- Children's Law Office (2001): *Parent Training. Information Packet*. Children's Law Office, U.S.C. School og Law, Colombia, South Carolina. www.childlaw.sc.edu/frmPublications/parenttraining2001_113200421355.pdf
- Christensen, E. & Pedersen, D.A. (2004): *Vold mod børn*. Arbejdsrapport 2. Socialforskningsinstituttet.
- Christensen, E. (2000): *Det 3-årige barn. Rapport nr. 3 fra forløbsundersøgelsen af børn født i efteråret 1995*. Socialforskningsinstituttet.
- Christensen, E. (2006): *Opvækst med særlig risiko*, SFI, 06:04.

- Christensen, U. (2003): *Når forebygging blir industri*. Velferdsforskning, Norges Forskningsråd. www.program.forskningsradet.no/vfo/nyhet/nyhet360.php3
- Christoffersen, M.N. (1998) : *Spædbarnsfamilien. Rapport nr. 1 fra forløbsundersøgelsen af børn født i efteråret 1995*. Socialforskningsinstituttet.
- Christoffersen, M.N. (2010) *Børnemishandling i hjemmet*. SFI. 10:30.
- Dalsgaard, L. (2002): *Du bestemmer – en anderledes sundhedsvejledning – for voksne*. Ringkøbing Amts sundhedsfremmeafdeling.
- Danmarks Statistik (2010): *Udsatte børn og unge 2007*, Danmarks Statistik, Danmarks Statistik (statistikbanken).
- De Lissovoy (1975): *Child Care by Adolescent Parents*. Tidsskriftet Childrens Today, 2, 22-25.
- Dembo, M., Switzer, M. & Lauritzen, P. (1985): *An Evaluation of Group Parent Education –Behavioral, PET and Adlerian programs*. Review of Educational Research, 55, 155 – 200.
- Diderichsen, A. m.fl. (2007) : *Den psykologiske arv*. Danmarks Pædagogiske Universitetsskole, Århus Universitet.
- Diderichsen, F., Andersen, I. og C. Manuel (2011): *Ulighed i Sundhed – årsager og indsatser*. Sundhedsstyrelsen.
- Ejrnæs, M. (2006): *Faglighed og tværfaglighed – Vilkårene for tværfagligt samarbejde mellem sundhedsplejersker, pædagoger, lærere, og sagsbehandlere baseret på en forskningsundersøgelse*, Akademisk Forlag.
- Ertmann, B., Guldager, E. & Nørgaard-Nielsen, S. (2005): *Kundskabsoversigt*. Eksisterende viden og erfaringsdannelse om forbedrende kurser til familier, hvor forældrene er i risiko for at reagere voldeligt overfor deres børn. Odense: Servicestyrelsen.
- Forehand, R. & Kotchick, B.(2002): *Behavioral Parent Training: Current Challenges and Potential Solutions*, Journal of Child and Family Studies 11, 377 – 384.
- Fridhov, I.M. (2005): *Kriminalitetforebygging på kort og langt sigt: Kriminalitetsforebygging utenfor kriminalforsorgen*. www.straffet.com/kriminalomsorg/forebygging/utenfor.htm
- Fulton, A., Murphy, K. & Andersson, S. (1991): *Increasing Adolescent Mothers' knowledge of Child Development – An intervention Program*. Tidsskriftet Adolescence 26, 73 – 81.
- Ghate, D. & Hazel, N.(2002): *Parenting in poor environments: stress, support and coping*. London. Jessica Kingsley Publications.
- Ghate, D. & Ramella, M. (2002): *Positive parenting: the National Evaluation of the Youth Justice Board's Parenting Programme*. London: Youth Justice Board.
- Ghate, D., Shaw, C. & Hazel, N.(2000): *Fathers and Family Centres: Engaging Fathers in Preventive Services*. York: Joseph Rowntree Foundation/York Publishing Services.
- Goldberg, S., Muir, R. & Kerr, J. (red.)(1995): *Attachment Theory*. NY/London, The Analytic Press.
- Greaves, D. (1997): *The Effect of Rational-emotive Parent Education on the Stress of Mothers of Young Children with Down Syndrome*. Journal of Rational-emotive & Cognitive-behavioural Therapy, 15, 249 – 267.
- Guldager, E. (red. Hansen, M. & Weinreich, E.)(2003): *Udvikling og ledelse – mellem faglighed og management*. I: Sundhedspleje – teori og praksis. Munksgaard.
- Guldborg, P., S. Hansen, E. Jensen, J. Kjargard og J. Larsen, Hestbak, A.-D.,
- A. Lindemann, V.L. Nielsen og M.N. Christoffersen (2006): *Nye regler – ny praksis. Ændringerne i servicelovens børneret 2001. Afslutningsrapport*. Styrelsen for Social Service, Socialministeriet.
- Hansen, J. Hammershøi, A. og Bossi-Andersen, G. (2003): *Tidlig indsats overfor særligt sårbare gravide og spædbørnsfamilier*. Rapport. UFC – Børn og Unge i Indenrigsministeriet.
- Hansen, S.J. (red.) (2010): *Professionelle i velfærdsstaten*, Hans Reitzels forlag.
- Hart, S. og R. Schwartz (2008): *Fra interaktion til relation. Tilknytning hos Winnicott, Bowlby, Stern, Schore & Fonagy*, Hans Reitzel.
- Hedelund, J. (2004): *Evaluering af kursus til forældre med børnehaveklassebørn på Nordre skole afviklet i foråret 2004*. Silkeborg Kommune.

- Holmes, J. (1993): *John Bowlby and Attachment Theory*. London/New York.
- Holstein, B. et al.(2011) *Psykisk mistrivsel blandt 11-15-årige*. Sundhedsstyrelsen.
- Illeris, K. (2006): *David Kolbs teori om læringsstile*. i: Andersen, P. (red.): *Læringens og tænkningens stil*. Forlaget Billesø og Baltzer.
- Illeris, K. (2007): *Voksenuddannelse og voksenlæring*. Roskilde universitetsforlag.
- Jensen, T.K. & Johnsen, T.J. (2000): *Sundhedsfremme i teori og praksis*. Philosophia.
- Joyce, M. (1995): *Emotional Relief for Parents: Is Rational Education Effective?* Journal of Rational-emotive and Cognitive Behavior Therapy 13, 55 – 75.
- Killén, K. (2002): *Barndommen varer i generationer*. Hans Reitzels Forlag.
- Killén, K. & Olafsson, M. (red.)(2004): *Sårbare børn. Børn, forældre og rusmiddelproblematikker*. Akademisk Forlag.
- Klit, H., Riis, L.B. & Knudsen, F.U. (2002): *Omsorgssvigt mod børn i Københavns Amt*. Ugeskrift for Læger. 164.
- Korzen, S., L. Fisker og H. Oldrup (2010) *Vold mod unge i Danmark – en spørgeskemaundersøgelse blandt 8.-klasses-elever*. Rapport SFI, 10:32.
- Laursen, P.F. (2003): *Didaktik og kognition – en grundbog*. Gyldendal.
- Lausten, M., H. Hansen og A. Nielsen (2010) *Udsatte børnefamilier i Danmark*. Rapport SFI . (10:14)
- Lausten, M., A.-K. Mølholt, H. Hansen, L. Heiner Schmidt og M. Aaquist (2010c): *Forebyggende foranstaltninger 0-4 år. Dialoggruppe – om forebyggelse som alternativ til anbringelse*, Rapport SFI, 10:22.
- Madsen, S.A.(2000): *Bånd der brister. Bånd der knyttes*. Hans Reitzels Forlag.
- Madsen, S.A., Lind, D. & Munck, H. (2002): *Fædres tilknytning til spædbørn*. Hans Reitzels Forlag.
- Mattsson, C., A-D. Hestbak og A.R. Andersen (2008): *11-årige børns hverdagsliv og trivsel. Resultater fra SFI's forløbsundersøgelser af årgang 1995*, SFI.
- Mehlbye, J. (red.)(2009). *Socialt udsatte børn i dagtilbud – indsats og effekt*. Sammenfattende rapport. AKF, Anvendt Kommunal Forskning. Danmarks Pædagogiske Universitetsskole – DPU, Aarhus Universitet. NIRAS Konsulenterne. UdviklingsForum.
- Middelfart Kommune (2005): *Familiecafe i Middelfart – når man skal have barn bliver man forældre – og en familie*. Sundhedsplejen. Middelfart Kommune.
- Minuchin, P.J. Colapinto og S. Minuchin (2008): *Udsatte familier i et ressourceperspektiv*, Hans Reitzels Forlag.
- Mooney, S. (1995): *Parent Training. A review of Adlerian, Parent Effectiveness Training and Behavioral Research*. Family Journal Counseling and Therapy for Couples and Families, 3, 218 – 230.
- Moran, P., Ghate, D. & Van der Merwe, A. (2004): *What Works in Parenting Support? A Review of the International Evidence*. Policy Research Bureau: Research Report No. 574.
- Mosbæk, C. (1996): *Det nyfødte barn – de nye forældre*. Hans Reitzels Forlag.
- Munch, A. (2005): *Forskning og socialt arbejde med udsatte børn og unge, En antologi*, UFC Born og Unge.
- Nygren, P. (2006): *Socialt udsatte børn og unge i et handlekompetenceperspektiv*, Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.
- Oates, R. K., Davies, A.A., Ryan, M.G. & Stewart, L.F. (1980): *Risk Factors Associated with Child Abuse*. I: Kempe, C.H., Franklin, A.W. & Cooper, C. (eds) *The Abused Child in the Family and in the Community*. New York. Pergammon Press.
- Oldrup, H., Lindstrøm, M. og Korzen S. (2011): *Vold mod førskolebørn – praksis og barrierer for opsporing og underretning*. Rapport SFI, 11:06.
- Oldrup, H., Korzen, S., Lindstrøm, M. og M.N. Christoffersen (2011): *Vold mod børn og unge – HOVEDRAPPORT*. Rapport SFI, 11:15.
- Ottosen, M.H., D. Andersen, L.P. Nielsen, M. Lausten og S. Stage (2010): *Børn og unge i Danmark – Velfærd og trivsel 2010*, København, Bikuben og SFI.
- Parrish, J.M., Charlop, M.H. & Fenton, L.R. (1986): *Use of a Stated Waiting List Contingency and a Reward Opportunity to Increase Appointment Keeping in an outpatient Pediatric psychology clinic*. Journal of Pediatric Psychology 11, 81- 89.

- Plate C. (2000): *Sociale netværk – Et sundhedsfremmende perspektiv*. Munksgaard.
- Rasmussen, H. (2003): *Spørgeskemaundersøgelser med fokus på graviditetsbesøg, mødregrupper, E-mail kommunikation og generel tilfredshed*. Københavns Kommune.
- Poulsen A. (2010): *Aktive vurderinger – En sundhedspædagogisk metode til værtdiagnostik*. Komiteen for Sundhedsoplysning.
- Rechenbech, A. & Lampe, L. (1996): *Når tilknytning er et problem*. Psykolog Nyt. Dansk Psykolog Forening. København.
- Rechenbech, A. & Cashman, B. (1999): *Tilknytningsteorien og dens anvendelse i klinikken*. Nordisk Psykologi.
- Rogers, E.M. (2003): *Diffusion of innovations*. Free Press.
- Roug, P. (2002): *Marte Meo i praksis – bedre samspil ved egen kraft*. Gyldendal.
- Sand, D. & Weberg, H. (2001): *Temaaftener for fædre til spædbørn – et forsøg i Greve kommunes sundhedspleje 2000 – 2001*. Greve Kommune.
- Sarkardi, A., Kristiansson, F.O. & Bremberg S. (2008): *Fathers' involvement and children's developmental outcomes: A systematic review of longitudinal studies*. Acta pædiatrica 97.
- Saugsted, T. & Mach-Zagal, R. (2005): *Sundhedspædagogik for praktikere*. Munksgaard.
- Servicestyrelsen (2011): *Håndbog om Barnets Reform*. Servicestyrelsen.
- Servicestyrelsen (2011): *Inspirationskatalog om Forældreprogrammer – 18 evidensbaserede indsatser til familiebehandling*. Servicestyrelsen
- Shower, J. & Johnston, C.F.(1985): *Child development, Child Health and Child Rearing Knowledge among Urban Adolescents: Are They Adequately Prepared for the Challenges of Parenthood?* Health Education 16, 37 – 41.
- Shower, J.(1992): *Don't shake the baby – the Effectiveness of a Prevention Program, Child Abuse and neglect*. 16, 11 – 18.
- Simonsen, A. (2007): *Gennembruds Pædagogik*. Dansk Psykologisk Forlag.
- Sivertsen, M.B. (2007): *Hvilke indsatser skal prioriteres fremadrettet for at bekæmpe negativ social arv?*, SFI, 01:07.
- Skjern Kommune (2005): *Nyt liv i familien – evaluering*. Sundhedsplejen.
- Socialministeriet. (2011): *Dialog om tidlig indsats. Udveksling af oplysninger i det tværfaglige SSD-samarbejde og fagpersoners underretningspligt*. Socialministeriet.
- Sommer, D. (1996): *Barnomspsykologi – udvikling i en forandret verden*. Hans Reitzels Forlag.
- Sommer, D. (2001): *At blive en person*. Hans Reitzels Forlag.
- Spock, B.(1968): *Bogen om barnet*. 8. reviderede udgave. Politikens Forlag.
- Staudt, M.M.(2003): *Mental Health Services Utilization by Maltreated Children – Research Findings and Recommendations*. Child Maltreatment: Journal of the American Professional Society on Abuse of Children, 8, 195 203.
- Stern, D.N. (1997): *Moderskabskonstellationen*. Hans Reitzels Forlag.
- Stern, D.N. (1998): *De første seks måneder*. Hans Reitzels Forlag.
- Stern, D.N. (2000): *Spædbarnets interpersonelle verden*. Hans Reitzels Forlag.
- Stern, D.N., Bruschiweiller-Stern, N. & Freeland, A. (2001): *En mor bliver til*. Hans Reitzels Forlag.
- Sundhedsstyrelsen (2009): *Amning – en håndbog for sundhedspersonale*. Sundhedsstyrelsen.
- Sundhedsstyrelsen (2009): *Anbefalinger for svangreomsorgen*. Sundhedsstyrelsen.
- Sundhedsstyrelsen (2010): *Barn i vente*. Sundhedsstyrelsen.
- Sundhedsstyrelsen (2011): *Sunde børn*. Sundhedsstyrelsen.
- Sundhedsstyrelsen (2011): *Vejledning om forebyggende sundhedsydelse til børn og unge*. Sundhedsstyrelsen.
- Tomison, A.M. (1998): *Valuing Parent Educations: a Cornerstone of Child Abuse Prevention*. I: National Child Protection Clearinghouse, Issues Paper no. 10. Melbourne Australian Institute of Family Studies.
- Tomm, K. (1989): *Systemisk intervjuetodisk*. Moreld. Stockholm.
- Tomm, K.(1992): *Er hensigten at stille lineære, cirkulære strategiske eller refleksive spørgesmaal?* Forum.

- Tønnesvang, J. (2006): *Motivation, talent og stil: »Hvorfor«, »med hvad« og »hvordan man kan!«* i: Andersen, P. (red.): *Læringens og tænkningens stil*. Forlaget Billesø og Baltzer.
- Uggerhøj, L og S.B. Nielsen (2005): *Mellem nærhed og magt: Om retlig regulering af borgernes medvirken i børn- og ungesager*. I A. Munch (red.): *Forskning og socialt arbejde med udsatte børn og unge – En antologi*, UFC Børn og Unge.
- Unicef (2003): *A league of Child maltriment Deaths in Rich Nations*. Innocenti Report Card, 5. Firenze. The United Nations Childrens Fund.
- Van-den-Boom, D.(1995): *Do First Year Intervention Effects Endure? Follow- up during Toddlerhood of a Sample of Dutch Irritable Infants*. *Child Development* 66, 1798 – 1816.
- Viborg Amt (2004): *Forebyggelse og sundhedsfremme: Familieforberedelse – et tværfagligt og tværsektioelt udviklingsprojekt*. Center for forebyggelse. Viborg.
- Villumsen, L. (2003): *Mødre med efterfødselsreaktioner. I. Sundhedspleje – teori og praktik*. Munksgaard.
- Villumsen, L., Guldager, E. & Didrichsen (2004): *Styrkelse af nære relationer mellem sårbare forældre og deres spædbarn – et metodeudviklingsprojekt*. Rapport.
- Wheatley, S. & Brugha, T.S. (1999): *Just because I Like it doesn't Mean it has to Work – Personal Experience of an Antenatal Psychosocial Intervention Designed to Prevent Postnatal Depression*. *International Journal of Mental Health Promotion*, 2, 26 – 31.
- Winnicott, D.W. (1996): *Familien og den individuelle udvikling*. Det lille forlag.

Internetsider

www.godsocialpraksis.dk

God Social Praksis er en database, der samler kommunernes bedste eksempler på god praksis. Konkret viden – systematisk og nøgternt beskrevet.

En sammenhængende børnepolitik, Redskabssamling, Servicestyrelsen, 2006.
(<http://www.servicestyrelsen.dk/boernepolitik/download>)